

„...viharban vadmódra”

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Babits Mihály Az elbocsátott vad című versének elemzése

1975-ben született Jászberényben. A PPKE BTK magyar–történelem szakán végzett, majd az ELTE BTK doktorandusza volt. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Legutóbbi írását 2007. 7. számunkban közöltük.

¹Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája*. Argumentum, Budapest, 1998, 193.

²Sipos Lajos: *A vers mint a korábbi szerephelyzetek újrainterpretációja*. In uő: *Új klasszicizmus felé...* Argumentum, Budapest, 2002, 100–101.

Bibliai szöveghagyomány

³Ezután négy angyalt láttam, a föld négy sarkán álltak. Feltartóztatták a föld négy szelét, hogy ne fújjanak a földön, sem a tengeren, sem semmiféle fán. Majd láttam, hogy napkeletről egy másik angyal száll fel, az élő Isten

Azt a változást, mely Babits gondolkodásában az első világháború alatt kezdett kibontakozni, a Babits-recepció már többször leírta. Kelevéz Ágnes szavaival ez a fordulat a „szkepszissel átítatott világszemlélettől”, a többféle igazság lehetőségét elfogadó pluralizmustól és a politeizmussal való rokonszenvtől az „egyetemes igazság utáni vágyig”, s az európai kulturális értékeket összefoglaló egyetemes válásként értett katolicizmus megvallásáig tartott.¹ Sipos Lajos a *Jónás könyvéről* írt tanulmányában a következőképpen érzékelteti ennek az alakulástörténetnek az egyik poétikai következményét: az 1902 és 1917 közti időszakban „az istenhit, a *Biblia* versszervező elvként, motívumként ritkán fordul elő műveiben. Az első világháború vége felé azonban megszorodnak azok az alkotások, melyekben az Isten valamilyen jelentést kap. Először rejtőzködő és közömbös, mint a *Zsoltár gyermekhangra* című versben, az 1920-as kötetben, a *Nyugtalanság völgyében* manifesztálódik: büntet és magalázosít, később — közel húsz költeményben — egyre nagyobb poétikai szerephez jut, strukturáló elv, a gondolkodás tárgya és célja lesz.”² A kései korszak istenes, vagy más szóval vallásos tematikájú versei közé sorolhatjuk *Az elbocsátott vad* című, 1934-ben megjelent költeményt is. Kérdés azonban, hogy az istenhit vagy a *Biblia* hogyan válik a műben a „gondolkodás tárgyává és céljává”, mennyiben tölti be a strukturáló elv szerepét.

Ha elsőként a bibliai szöveghagyomány felől közelítjük meg a verset, s mindenekelőtt a vers képiségét meghatározó, allegóriává terebélyesedő hasonlat bibliai pretextusait keressük, akkor azt tapasztaljuk, hogy abban az intertextuális viszonyban, ami a bibliai szövegek és a 20. századi alkotás között első olvasatra megalkotható lenne, nem tudjuk a Babits-vers hasonlatát értelmezni. A lírai én versbeli reprezentánsaként megjelenő „vad”, s a megsejtett transzcendens hatalmat ábrázoló „bölcsvadász” hasonlata szemlélteti a műben az ember–Isten viszonyt. A hasonlító kép így leginkább a 23. zsoltárt idézi, amelyben a gondviselő Isten metaforája a „jó pásztor”. S noha a Babits-versben megfogalmazódó transzcendenciaviszonyból sem hiányzik a gondviselés érzete (1. versszak: „visz, őriz, ezer baj között”), a versbeli vad

pecsétje volt nála. Nagy hangon kiáltott a négy angyalnak, akiknek hatalmuk volt rá, hogy ártsanak a földnek és a tengernek: »Ne ártsatok se a földnek, se a tengernek, se a fák-
nak, míg meg nem jelöl-
jük homlokukon Istenünk
szolgáit!« Ekkor hallottam
a megjelöltek számát:
száznegyvennégyezren
voltak Izrael fiainak min-
den törzseből (...).”

⁴Daczi Margit: *Babits Mi-
hály: Az elbocsátott vad.*
Új Dunatáj, 2000/3. 10.

⁵„Szerelmem olyan, mint
a gazella, a fiatal szarvas
a hasonmása.”

⁶Ezúton is köszönöm
Rigó Bélának, hogy erre
a párhuzamra felhívta a
figyelmemet.

⁷Például Reisinger János:
„*Hanem ki vált meg enge-
met?*”. *Babits és a keresz-
ténység; Babits és a kato-
licizmus.* In: *Mint különös
hirmondó.* Petőfi Irodalmi
Múzeum — Népművelési
Propaganda Iroda,
Budapest, 1983, 45–67.;
Melczer Tibor: *Jónás
könyve és más költemé-
nyek.* Ikon, Budapest,
1993²; Daczi Margit: i. m.

Elrendelés és szabad akarat

⁸„Én katolikus vagyok;
azaz hiszek a nemzete-

címben is kiemelt jelzője az „elbocsátott”, mely sokkal inkább a ma-
gára hagyatottságot fejezi ki. Hasonló konklúzióra juthatunk, ha a vad
*megjelöltségét a Jelenések könyve 7,1–8 alapján*³ az üdvösségre való ki-
választottságként értelmezzük, mivel a megjelöltség előzménye a
csapdába esés képzetéhez, míg következménye az elbocsátáshoz, sőt
az elveszéshez és a bolyongáshoz kapcsolódik.

A harmadik versszak alapján („Ily vadra, régi hercegeknek / szo-
kásuk volt, mondják, jelet, / aranyos nyakörvet verettek, / hogy
mindég ráismerjenek.”) jogosnak érezhetjük a szarvas képzetére
való asszociációt,⁴ mely nemcsak az előző szakasz Isten–ember vi-
szonyát árnyalja tovább, de a lírai én önszemlélete szempontjából is
lényeges mozzanatot tartalmaz. A szarvas nemes vad, az őszö-
vetség szerint tiszta állat, aminek a húsa fogyasztható. Az *Énekek
énekében* Sulamit a szerelmét hasonlítja a fiatal szarvashoz⁵ (Én 2,9).
Az *Énekek énekének* nászdalait hagyományosan olyan allegorikus
szövegekként olvassák, melyek a közösség és Isten viszonyáról szól-
nak, s így a misztikus irodalom, azon belül is a jegyes misztika bibliai
forrásszövegei közé tartoznak. Az elemzendő Babits-verset azonban
nem sorolhatjuk ebbe a szöveghagyományba, mivel a misztikának,
melynek végpontja az Istennel való nem fogalmi találkozás, még az
első lépéséig, a *via purgativa*ig, a misztikus élményt átélő egyén meg-
tisztulásáig sem jutunk el. (Vagy ahogy később látni fogjuk, a vers
ennek az útnak az előfeltételét jelentő mozzanatról, a bűnösség fel-
ismeréséről szól, de ezt a vers teológiai hagyomány felől való ol-
vasta mutatja majd be.) Ha a vers zárlatában megszólaló Isten iránti
vágyat tekintjük, akkor az *Énekek énekénél* relevánsabb őszövetségi
szöveghelyre is utalhatunk, a 42. zsolttárra, mely — nyitó képében
szintén a szarvas-hasonlattal — az Isten iránti sóvárgást fogalmazza
meg: „Ahogy a szarvasünő a forrás vizére kívánczik, úgy vágya-
kozik a lelkem utánad, Uram” (Zsolt 42,2). Ha a versbeli vad bo-
lyongását, üzőttségét tekintjük, akkor épp a 42. zsolttárnak egy ma-
gyar líratörténeti szempontból is fontos fordítására is utalhatunk
mint a Babits-mű egy lehetséges pretextusára. Balassi interpretáció-
jában az említett őszövetségi szövegrész első sorai így szólnak: „Mint
az szomjú szarvas, kit vadász rettentett / Hegyeken-völgyeken
széllyel mind kergetett, / Rí, léh, s alig vehet szegény lélegzetet, /
Keres kútfejeket, // Úgy keres, Úr Isten, lelkem most tégedet, /
Szerte mind kiáltván az te szent nevedet, / Szabadulására, hogy onts
kegyelmedet, / Mint forrásfejedet.”⁶ Ebből az idézetből is látható,
hogy Babitsnál a zsolttárbeli „Isten” azonosul a „vadással”, így lesz
a vad felett álló, egyszerre csapdába ejtő és szabadító hatalom.

Az idézett bibliai, főleg őszövetségi textusok felől azonban a Babits-
vers nem, vagy csak részlegesen értelmezhető, ezért nem véletlen,
hogy a mű értelmezéstörténete a verset a kulcsszavaknak tekinthető
(„Elrendelés”, „akarat” és „szabadság”) kifejezések kiemelése révén
inkább a teológiaiailag és filozófiaiilag reflektált istenhittől mutatja

ken felülálló, egész világnak szóló *katholikus* igazságban! Másszóval: hiszek *igazságban*, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.”

⁹„Katholikus, aki általános, mindenütt érvényes törvényekben hisz, vagy ilyen hitre vágyik: a hit az élet véletleneinek dolga lehet; a vágy lelkünk változhatatlan mélyeiből tör föl. Katolikus, akiben az élet szépségének és bűnösségének ösztönös érzései harcolnak; kinek erényvágya nem puritán igénytelenség, hanem tragikus küzdelem. Katolikus, akinek belseje az akarat drámájának, a bűn és bűntudat párviadalainak izgatott színpada, s nem a predestináció vagy fatalisztikus bizalom »erős vára.«”

Babits Mihály: *Könyvről könyvre*. Nyugat, 1933/9. május 1. 645.

¹⁰Segedy-Maszák Mihály: *Esszéírás és irodalomtörténet*. 1934 *Megjelenik Szerb Antal Magyar irodalomtörténet című munkája és Babits Mihály Az európai irodalom története című vállalkozásának első fele*. In: *A magyar irodalom*

megközelíthetőnek. A nyitó, majd a versben kétszer is megismételt sort („Nem hiszek az Elrendelésben”) az elemzések a kálvini *predestináció*, *elvé elrendelés* tanának az elutasításaként, s a katolikus tanításból származó *szabad akarat* megvallásaként olvassák.⁷ A kálvinizmussal, vagy általában a protestantizmussal szemben Babits katolicizmusának a megvallására több példát is felhozhatunk. Idézhetjük itt a *Sziget és tenger* című kötet bevezetőjét (*Örök kék ég a felhők fölött [Vallomás helyett hitvallás]*),⁸ vagy *Az elbocsátott vad* megjelenése előtt nem sokkal a katolikus költészetéről folytatott vitában leírtakat.⁹ De hivatkozhatnánk itt *Az európai irodalom történetében* olvasható, a költő Ó- és Újszövetséghez fűződő viszonyára tett megjegyzéseire is, melyeket joggal hozhatunk összefüggésbe Babits katolicizmusával.¹⁰ Azt azonban, hogy az „Ó Szövetség” mennyire idegen a költő számára, épp versei vonják kétségbe, s nemcsak a kései nagy bibliaparafrázis, a *Jónás könyve*, hanem korábbi alkotásai is. Nem véletlen, hogy maga Babits már 1917-ben a *Fortissimo* elkobzása utáni védekező írásában az istenkáromlás vádjával szemben, az inkriminált verssel rokon tematikájú, hangulatú szövegekre példát az ószövetségi könyvek között talált az Úrral küzdő Jákob történetében, Jeremiás siralmaiban vagy a zsoltárokból.¹¹

Bár ezek a szövegtények akár elegendőnek is bizonyulhatnak a versben említett „Elrendelésnek” az *elvé elrendelés* tanával való azonosításra, ha azonban a versben megteremtődő beszédhelyzetet vizsgáljuk, akkor ez az azonosítás véleményem szerint problematikus lehet. A vers kezdése valóban az „Elrendelés” elutasítását a szívben (lélekben) meglévő „akarat”-tal okolja meg, ha azonban e mögött valamifajta protestantizmus–katolicizmus ellentétet látnánk, akkor ezzel a versbeszéd alanyának a mű nyitányában egyfajta hitvitázó pozíciót tulajdonítanánk. Csakhogy a szavak mögött rejlő teológiai–filozófiai tartalom másként is meghatározható. Egyrészt ugyanis semmi sem indokolja az egynemű fogalmak eltérő helyesírását, mert amíg az „akarat” kis, addig az „Elrendelés” nagy kezdőbetűvel íródik. A versben — nem számítva természetesen a mondatkezdő szavakat — egyedül Isten neve szerepel nagy kezdőbetűvel, illetve az utolsó versszakban az ő nevét helyettesítő „Hozzád” névmás. A vers kezdő sorait elemezve azonban az „Elrendelésnek” az „Elrendelővel”, azaz Istenrel való felcserélésével szintén óvatosnak kell lenni, mivel a műben végbemenő — a lírai én önértelmezését is meghatározó — változás éppen az emberi létezését meghaladó transzcendens hatalom bizonytalan tapasztalatán keresztül Isten létének a tudatosodása felé halad.

A verskezdet tehát egy másfajta alapszituációt feltételez, melyben az ember akaratát korlátozó mindenféle felettes hatalom elutasításáról van szó. A felvilágosodás emberének öntudata nyilatkozik meg itt, egy olyan öntudaté, mely azáltal, hogy önmagát helyezi a világértelmezés centrumába, egyben a világ alakításában is szinte korlátlan hatalmat tulajdonít önmagának: „s tán ha a kezem másként legyintem, / a világ is másfelé halad”. A felvilágosodásnak, vagy

történetei III. 1920-tól napjainkig. (Főszerk. Szegedy-Maszák Mihály)
Gondolat, Budapest,
2007, 245–262.

¹¹Babits Mihály: *Istenkáromlás*. In uő: *Esszék, tanulmányok 1*. Szépirodalmi, Budapest, 1978, 466–471.

¹²Arthur Schopenhauer: *Az akarat szabadságáról*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1991, 18.

¹³Reisinger János: i. m. 60.

¹⁴Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*. In uő: *A posztmodern Heidegger*. T-Twins — Lukács Archivum — Századvég, Budapest, 1993, 9.

A modernség világtér- mezése és az ironia

¹⁵A szó eredeti értelmében ugyanis azt nevezzük tapasztalatnak, amikor valami váratlan következik be, olyan valóság mutatkozik meg, lép eléink, amelynek radikális újdonságát semmiféle tudati várakozás nem előzte meg, és a találkozás nyomán sem válik teljesen belsővé, hanem megőrizvén más-ságát—idegenségét továbbra is »külső« marad, s ekként állandóan megújuló találkozás kiindulópontja.

Gáspár Csaba László: *A gondolkodás zárandoklata*.

általában véve a modernségnek ezt a perspektívaváltását Babits más verseiben egyértelműen tematizálja. *Az Isten és az ördög* című versben például ezt a gondolkodástörténeti fordulatot szintén összekapcsolja az emberi akarat problematikájával: „Az Isten és ördög két jó hivatalk. / Mennyivel vadabb lett és gazabb a világ, / mióta az Ember, e gyenge akarnok, / viszi mindkettőnek ürült hivatalát!” De idézhetem itt az 1940-ben született, s a költő életében kiadatlan vers, az *Özönvizet, köössöt, üstököst...* kezdetű is: „Mi szükség az Istenre? Hisz / elég erős az ember is. / Felhőt csinál, gázt lehel / s napkelte és napszállta közt / egy kisebb nemzet pusztul el.” *Az elbocsátott vadban* azonban mindez a beszélőre vonatkoztatva egy (ál)naiv gondolkodói helyzetként jelenik meg, mely leginkább a Schopenhauer által „természetes öntudatnak” nevezett látszólagos akaratszabadságra hasonlít, melyet a német filozófus a következőképpen foglal össze: „Akarhatok. Ha pedig valamely cselekvést akarok, testem mozgékony tagjai azt rögtön végbe is viszik, mihelyt akarom, elmaradhatatlanul.» Röviden: »Azt tehetem, amit akarok.«”¹² Ezt a világvizonyt és én-szemléletet reflektálja az első versszak utolsó sora. Ez az a gőg, aminek renyhülnie kell ahhoz, hogy a lírai én megtapasztalhassa a tőle független, de sorsát meghatározó transzcendencia létezését és hatását. *Az elbocsátott vad* ezen szakasza tehát együtt olvasható a *Jónás könyve* 2. részének azon szakaszával, ahol a hal gyomrában a próféta így fohászkodik Istenhez: „Rejteztem én is elüled, hiába! / Utánam jöttél tenger viharába. / Engedetlen szolgálodat meggyötörted, / magányos gőgöm szarvait letörted.”

Ha a Babits-vers első sorai olvashatók a schopenhaueri „természetes öntudat” megnyilatkozásaként, akkor ez a verskezdet (ahogy azt 1983-as tanulmányában Reisinger János is észrevette¹³) nem kevésbé (ön)ironikus, mint az utolsó versszakban a lírai én világban-létét látató hasonlatok: „szabad vagyok: oly szabad, / mint bolond bogáncs a szélben / vagy vad bozót között a vad”. Kérdés azonban, hogy hogyan érthetjük adott esetben az ironiát, mi ennek az ironikus világ-és önszemléletnek a forrása? Egyrészt ugyanis a modernség világtér-terelmezésére való utalás — ha eleve ironikus-túlzó felütéssel is, de — fontos szerepet tölt be a műben. Ha ugyanis elfogadjuk azt a definíciót, mely szerint „[m]odern az a világekorszak, amelyben az európai emberiség — Nietzschevel és Heideggerrel szólva — már megölte az Istent, hogy magát tekintse Istennek”,¹⁴ akkor a vers kiindulása azt a Nietzsche utáni világtér-terelmezést tételezi, melyben a transzcendens hatalom megsejtése olyan idegenségtapasztalatként értelmezhető, mely során a szubjektum világában megjelenő Másik idegensége teljességében soha sem válik megszüntethetővé, ezáltal a szubjektum önértelmezésének folytonosan megújuló lehetőségeit kínálja.¹⁵ A felsőbb, isteni hatalom megtapasztalása tehát olyan új tapasztalatként jelenik meg a versben, ami megkérdőjelezi a korábbi világtapasztalás érvényességét, ahol — Northrop Frye-t idézve — Isten fogalma még

Az istenbizonyításról (II. rész). Vigilia, 2002/9. 644.

¹⁶Northrop Frye: *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*. Európa, Budapest, 1996, 50–51.

¹⁷„Definícióm szerint az ironikus nem lehet meg az öröklött szótára és a maga számára létrehozni próbált szótár ellentéte nélkül. Az ironia bensőleg, ha nem is sértett, de legalább is reaktív. Az ironikusnak szüksége van valamire, amiben kétkelkedhet, amitől elidegenedhet.” Richard Rorty: *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. (Jelenkor, Pécs, 1994, 105.

¹⁸Vö. „A képiség konstituáló elve tehát alapvetően az olyan hasonlító(ód)ás műveletében mutatkozik meg, amely a szubjektum ellenőrzése alatt áll.” Kulcsár-Szabó Ernő: *A kettévált modernség nyomában. A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*. In uő: *Beszédmód és horizont*. Argumentum, Budapest, 1993, 40.

Ágoston és a bűnösség bibliai pretextusai

¹⁹Mártonffy Marcell:

Jónás hagyatékából.

Babits »verstan« szava.

Pannonhalmi Szemle, 1995/3. 98.

²⁰Rónay György: *Babits hite*. In uő: *Szentek, írók, irányok*. Szent István Társulat, 149. 1970, 149.

hipotézisként is kiesett a tér és az idő világából,¹⁶ s ahol a világertelmezés centruma az önmagát és saját világát autonóm módon alakító ember. Richard Rorty ironiaértelmezése¹⁷ nyomán az ironikus beszédmód megjelenése tehát Babits versében is a korábban használt „végső szótárral” (adott esetben a felvilágosodás végső szótárával) kapcsolatban felmerült kételyre vezethető vissza. Ez a kétely oly módon rendíti meg a versszubjektum identitását, hogy a 2–3. versszak fenségességet, kiválasztottságot sugalló hasonlatát ellenpontozva a 3–4. versszak képei már ismét negatív önszemléletet sugallnak. A hasonlítás marad tehát továbbra is a képiség konstituáló elve, de mintha kicsúszna az önazonos szubjektum ellenőrzése alól.¹⁸ A vad bolyongása, a „szélcibált bogáncs” cél nélküliséget kifejező képe mintha már a *Jónás imájának* hasonló hangulatú, s szintén önjellemzőként funkcionáló hasonlatát készítené elő: „Hozzám már hűtlen lettek a szavak, / vagy én lettem mint túláradt patak / oly tétova céltalan parttalan / s úgy hordom régi sok hiú szavam / mint a tévelygő ár az elszakadt / sövényt jelző karókat gátakat.” Amennyiben elfogadjuk Mártonffy Marcell elemzését, aki szerint az idézet részletben „az én határai lazultak fel, a szavakat megtartó erő lett hűtlen”,¹⁹ akkor talán nem túlzás azt állítani, hogy *Az elbocsátott vad* bizonyos fokig már a kései vers én- és nyelvfelfogását készíti elő. Mint ahogy az 1934-es költeményben rejlő teologikum is rokon a *Jónás könyve* Isten-képével, amennyiben a szubjektum átformálódása (Jónás esetében a küldetés kényszerű vállalása) akár a saját cselekvési szabadságát, autonómiáját fenntartani törekvő egyén akarata ellenére is az isteni hatalom kényszerítő ereje által megtörténik. *Az elbocsátott vad* ennek az átformálódásnak azt a pillanatát ragadja meg, amikor a régi nyelv és önismeret már elveszítette érvényességét, de a transzcendenciatapasztalat révén megújult én még nem találta meg az önmaga kifejezésére alkalmas szavakat. A vers zárlata azonban már túl is mutat ezen a bizonytalanságon, az utolsó versszakban felhangzó fohász szavai egy új nyelv megtalálását, a fohásban bennfoglalt megszólítás pedig — szemben *A Sion-hegy alatt* istenélményével — a Másik idegenségének a — legalább részbeni — megszüntethetőségét ígéri.

Ezek után érdemes, s a vers értelmezéstörténetét tekintve szükséges is, hogy legalább röviden reagáljunk arra a teológiai hagyományra, amelyből kiindulva leggyakrabban értelmezik a verset. Ez pedig Szent Ágoston filozófiájának a hatása. Rónay György szerint Babits számára Ágoston az önmegismerés iskolája volt,²⁰ s Rába György szerint is a világháború utáni életpálya egy ágostoni–kanti etika jegyében bontakozik ki.²¹ Hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonít az ágostoni hatásnak Melczér Tibor, aki az életmű értelmezése során a költő szellemi fejlődését meghatározó filozófusoknak Schopenhauert, Bergsont és Ágostont tekinti, mivel ők az a három gondolkodó, akik vagy az akarat kérdését helyezték gondolkodói rendszerük középpontjába (mint Schopenhauer), vagy pedig olyan filozófiát dolgoztak

²¹Rába György: *Babits Mihály*. Gondolat, Budapest, 1983, 281.

²²Melczer Tibor: i. m. 69–107.

²³Babits Mihály: *Ágoston*. Nyugat, 1917/11. 949–970.

²⁴Szent Ágoston: *A szabad akaratról*. In uő: *A boldog életről. A szabad akaratról*. Európa, Budapest, 1989, 58.

²⁵Daczi Margit: i. m. 4–7.

²⁶Nem véletlen és véleményem szerint talán nem is indokolatlan Daczi Margit tanulmányának a szabad akarat és az eleve elrendelés kérdését tárgyaló fejezete végén feltett kérdése: „Eljutott-e vajon Babits ebben a költeményében a »Nem hiszek az Elrendelésben« keményen koppanó mondata után ennek a felismeréséig?” Daczi Margit: i. m. 7.

²⁷Babits Mihály: *Művészet és szabadság*. Nyugat, 1911/21.

²⁸Oláh-Vas János: *A beteg költő*. Magyar Kultúra, 1933/13–14. 49.

ki, ami újra teret nyitott a szabad akarat értelmezésének (mint például Bergson). Melczer Tibor szerint Szent Ágoston hatása a kései nagy verseken is megfigyelhető, s nemcsak az akarat, a szabadság és az azt korlátozó isteni hatalom problematikáját tematizáló *Az elbocsátott vad* című versben, hanem a *Jónás könyvében* is.²²

Ágoston hatása Babits gondolkodására tagadhatatlan. Hogy az ókeresztény egyházatya milyen szerepet játszik a költő szellemi fejlődésében jól példázza az 1917-ben, a *Vallomások* magyar nyelvű fordítása kapcsán megjelent tanulmánya.²³ Az ezekben az években formálódó szemléletbeli fordulat, mely a 20-as években az *Új klasszicizmus felé*, *Az írástudók árulása* és más jelentős írásokban kap kifejezést, olyan gondolkodói magatartás felé mutatnak, melytől nem áll távol az ágostoni filozófia világa sem. Akár *Az elbocsátott vad* mottója is lehetne a következő Ágoston-idézet: „[H]a az igazság megtalálása iránti sóvár szeretet nem hozta volna meg számomra az isteni segítséget, nem tudtam volna kilábalni belőle [ti. ifjúkori eretnek eltévelyedéseiből — Sz. Z.] és nem tudtam volna újraszülni ama első szabadságra, mely a keresésben rejlik.”²⁴

Az elbocsátott vad kapcsán felvethető teológiai kérdések, az isteni előre látás, minden ember üdvösségre rendelése (mint pozitív predestináció, melyet a katolikus teológia is elismer), ezzel együtt az akarat szabadságának a bizonyítása a bűn által meggyengült szabadság miatt szükségessé vált isteni kegyelem működésének mibenléte Ágoston teológiájának is központi kérdései. A vers kapcsán most csak egy részletre kívánok kitérni: az akarat célra irányultságának a problematikájára. Ágostonnál többször visszatérő téma az ember boldogságának kérdése, melynek garanciája számára az, hogy az emberi akarat ne mulandó célokra irányuljon, hanem az örök és változatlan célt keresse. Az emberi szabadság lényege ez a választás, ami azt is jelenti, hogy a rossz döntés lehetősége — tehát a bűn szemben az isteni mindenhatósággal és mindent előre látással — mintegy feltétele annak, hogy az ember szabad legyen, s mint értelmes és szabad létező megtalálja Istent. Jónás „titkos súlyú bűn”-e, hogy Isten akaratának ellenszegülve nem akarta Ninive pusztulását hirdetni, s menekült a próféta küldetése elől. *Az elbocsátott vad*ban ez a célra irányultság, illetve a helyes értékcélok elvesztése, tehát a bűn, a bűnösség áttételesebben, rejtettebben jelenik meg: a vad bolyongásában, bozótban való vergődésében vagy a „szélcibált bogáncs” céltalan mozgásában. A vers tehát az isteni hatalom mellett vagy épp azzal szemben az egyén bűnösségének a tapasztalatáról is szól. Ennek a tapasztalatnak a versbe írodása azonban nem közvetlenül, a bűn vagy a bűnösség megvalósítása révén történik meg, mint korábban a *Psychoanalisis Christiana*ban, vagy nem sokkal ez után az *Intés vezeklésre* című versben, hanem mintegy a személyes léthelyzetet megjelenítő képek által.

Ha ezek után ismét kísérletet teszünk az egyes motívumok bibliai pretextusainak elemzésére, akkor azt tapasztaljuk, hogy a korábban idézett 42. zsoltárral való szövegközi értelmezésben felerősödik az Is-

²⁹Vö. „Reisinger János idézett tanulmányának következetesen végigvitt módszere aligha tartható, amennyiben Babits költészetének katolikus voltát a teológiai dogmák egyes tételeinek való megfelelés vagy meg nem felelés alapján iparkodik eldönteni, dogmatikai tekintetben ingadozóknak minősítve a költőt.” Balassa Péter: *Vagyunk — lennénk — leszünk — lettünk. Babits Mihály Psychoanalysis christiana című versének elemzése*. In uő: *Magatartások találkozója*. Balassi, Budapest, 2007, 37.; illetve: „»Babits és a kereszténység, Babits és a katolicizmus« viszonyáról nemrégiben újra olvashatunk olyan ítéletet, amelyet legalább annyira méltatlannak, »szektas és felekezeti« szempontok szerint valónak érezhattunk, mint az ötven évvel ezelőtti írást, amelyre még maga a költő válaszolhatott.” Jelenits István: *Esz-téta katolicizmus? Babits Mihály: Strófák egy templomhoz*. In uő: *Az ének varázsa*. Új Ember, Budapest, 2000, 341.

Babits katolicizmusa

tentől való elhagyatottság érzetének megvallása. De a 'csapdába ejtés' is új jelentést kaphat szemben a korábbi kiválasztottsággal, ha figyelembe vesszük a motívum ószövetségi előfordulásait, melyek jellemzően a bűn csapdáját jelentik (például: Jób 18,5–10). Szintén ebbe a szövegekőzi jelentéstérbe vonható a 'bogáncs', ami ezáltal már nemcsak a lírai én önleértékelésének a képi mozzanataként lesz olvasható. A Ter 3,17–18-ban ugyanis az ősbűn elkövetése utáni büntetések között a következőket olvashatjuk Károlinál: „Átkozott legyen a föld te miattad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban. Töviset és bogáncskórót teremjen tenéked; s egyed a mezőnek fűvét.” Szofoniás könyvében (2,9) Moábot és Ammont fenyegeti a Seregek Ura azzal, hogy olyanná váljak mint Szodoma és Gomorra: „a bogáncs birodalmává, sóhalmazzá, pusztasággá mindörökre.” Hasonló értelemben jelenik meg a 'bogáncs' Ozeás próféta könyvében (10,8) és Izajásnál (34,13), ahol azonban a könyv végén az Istent kereső, a bűnös útról megtérő ember jutalma; hogy „[c]liprusfenyő sarjad a tövisbokor helyett, és a bogáncs helyett mirtusz fakad.” (55,13) számára. A Babits-vers pozitív feloldást ígérő képe nem a bogáncs-hasonlat visszavonása, hanem a bibliai vízőzön végét, Istennek az emberrel kötött szövetségét jelképező szivárvány lesz.

A vers recepciótörténete is azt bizonyítja,²⁵ hogy bizonyos újszövetségi textusok is efelől a teológiai hagyomány felől vonhatók be az értelmezésbe, de már nem elsősorban mint a bűnösség bibliai pretextusai, hanem az (újszövetségi) Isten és ember viszonyát, az ember (mint a bűnbeesés által megromlott kreatúrálet) üdvözülésének lehetőségét, a kegyelem mibenlétét kinyilatkoztató szövegekként (különösen is a rómaiakhoz írt és az első korinthusi levél vonatkozó passzusai). A különböző keresztény konfessziók központi kérdéseiről van tehát szó, melyek alapján dogmatikailag élesen különválasztható a predesztináció tanát valló református és a tettek üdvszerző szerepét hangsúlyozó katolikus hitvallás. S ha igaz is, hogy a Babits-vers a nyitó sorok egyértelműnek tűnő utalásai ellenére sem olvasható felekezeti hitvallásként, mégis (vagy éppen ezért) mintha a kálvini sorsnak kitettség gondolata sem lenne idegen az elemzett vers teologikumától.²⁶ Annyi mindenképpen bizonyos, hogy a záró strófa az egyén üdvözülésére, az isteni kegyelemre vonatkozó kérdést oly módon hagyja nyitva, hogy az a mai napig az emberi létezés keresztény elgondolhatóságának felekezeti feletti válaszára készítheti a transzcendenciára irányuló kérdezőmódrú nyitott olvasót.

Végezetül röviden érdemes kitérni Babits és a katolicizmus viszonyára. Az erre vonatkozó kérdés feltevésében rejlő veszély az, ha a különböző, irodalmi és teológiai diskurzusok nem egymás szólalmait felerősítve szólalnak meg, hanem mintegy túlharsogni kívánják egymást. Mert amennyire nem feladata az irodalomtudomány-nak hitigazságok kérdésében dönteni, úgy a teológia sem kérheti számon az irodalmi műveken saját dogmatikáját. Erre maga Babits

is figyelmeztet minket egy 1911-es vitacikkében: „Uraim! ha nekem tetszik a katolicizmus, önöknek abba semmi beleszólásuk; ha önök a művészet iránt érzékkel bírnának, gyönyörködnének velem abban, amiben én is gyönyörködöm (...)”²⁷ Babits katolicizmusának értelmezéstörténete számtalan példát mutat arra, hogy a látszólag eltérő érdekeltségű értelmezési törekvések hogyan futnak bele ugyanabba a zsákutcába. A költő hitét „Gefühlsreligion”-nak minősítő Oláh-Vas János,²⁸ és a „kulturkereszténység” kifejezést alkalmazó Reisinger János tulajdonképpen ugyanúgy értik félre irodalom és teológia, vagy általában irodalom és keresztény hagyományok viszonyát.²⁹ Ezért is egyetérthetünk Szegedy-Maszák Mihállyal, aki szerint „nem azzal kell foglalkoznunk, vallásos volt-e Ady, Babits és Kosztolányi, hanem inkább azt célszerű megfontolnunk: lehet-e olvasni egyes műveiket keresztény hagyományok távlatából”.³⁰

Keresztény hagyomány és irodalom viszonya alatt azonban nemcsak azt a kétezer éves kulturális örökséget kell érteni, ami mintegy kimeríthetetlen kincstárként az írók, költők számára rendelkezésre áll, hanem az irodalom és a hittapasztalat olyan kölcsönviszonyaként, mely mindkét beszédmód számára folytonos megújulás lehetőségét kínálja. Mártonffy Marcell értelmezését, melyben a „katolikus költészet”-vita során kifejtett babitsi álláspontot írja körül *Az elbocsátott vad* kapcsán is idézhetjük. Eszerint Babits számára „az irodalomtörténet felekezeti fölötti érvényű műveiben a szó etimológiai jelentésének megfelelő *katolikum* irodalmi megvalósulását a humánium közös alapjainak megragadása, a teremtményi létezését mozgató vágy — mint a hit egyedi aktusainál általánosabb antropológiai adottság — tudatosítása, pszichikai és metafizikai hatóerők konfliktusának (...), vagyis az emberi kondíció feszültségterhes összetettségének érzékelése határozza meg (...)”³¹ Az a humániumhoz való hűségre alapozott sajátos *katolicitás*-fogalom, melyről Babits irodalomszemlélete kapcsán Kenyeres Zoltán is ír,³² nemcsak a költő eszéiben ragadható meg, hanem az ezidőtájt született verseiben is. Más összefüggésben az is nyilvánvalóvá tehető, hogy a Babits műveiben rejlő katolicitáseszme amellet, hogy a maga szellemi perspektívájában láthatóvá teszi az utóbbi évszázadok gondolkodástörténeti változásait és saját jelenének humániumot fenyegető tendenciáit, lehetőséget is biztosít az „irodalmi én” és a „felekezeti én” olyan különválasztására, melyet később (részben Babits, részben pedig Mauriac hatására) majd Pilinszky János fogalmaz meg.³³

³⁰Szegedy-Maszák Mihály: *A keresztény hagyomány jelentősége a modern magyar irodalomban*. Protestáns Szemle, 1996/4. 280.

³¹Mártonffy Marcell: *Egyetemességek konfliktusa. Vázlat irodalom és katolicizmus viszonyáról*. In: *Summa*. (Szerk. Maczák Ibolya.) PPKÉ BTK, Pilis-csaba, 2007, 215.

³²Kenyeres Zoltán: „A ket-tészakadti irodalom” és „Az írástudók árulása”. *Babits és a Nyugat irodalom-szemlélete*. In uő: *Korok, pályák, művek*. Akadémiai, Budapest, 2004, 197.

³³Mártonffy Marcell: *Katolikus historizmus és apokrif magánbeszéd. Teológiai törésvonal Pilinszky prózájában*. Irodalomtörténet, 2007/1. 72–73.